

ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH

У статті висвітлюються процеси інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Проведено аналіз західних теорій та практик організації освіти дітей з особливостями розвитку. Показано інклюзивну освіту як послідовний розвиток гуманістичних ідей і як успішний практичний досвід роботи фахівців.

У країнах Західної Європи інклюзивна освіта відома понад сорок років. Починаючи із 70-х років ХХ сторіччя в країнах Західної Європи відбувається перебудова спеціальної освіти та інтегративне та інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку поступово визнають основною формою здобуття освіти.

Досвід проведення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, що перебувають в умовах інтегрованого та інклюзивного навчання разом з їхніми здоровими однолітками, має вагоме значення, бо саме надання психолого-педагогічної підтримки дітям з обмеженими можливостями здоров'я є найсуттєвішою ознакою спеціальної освіти.

У статті аналізуються теоретичні та методологічні джерела інклюзивної освіти, показано, що інклюзивна освіта базується на гуманістичній теорії освітнього процесу, висвітлюється роль психолого-педагогічної підтримки, феліксологічного виховання.

Теоретичним підґрунтям, на якому заснована ідеологія інклюзії, виступає гуманізм з його орієнтацією на гідність особистості, поваги її прав та свобод, на створення рівних умов для реалізації потенціалу кожної людини.

Інклюзивна освіта передбачає, з одного боку, гуманізацію соціокультурного простору, покращення психологічного клімату в класі, групі (збільшення ступеня комфортності середовища, його безпечності, захищеності, терпимості), з іншого – гуманізацію міжособистісних стосунків усіх суб'єктів освітнього простору. Необхідною теоретичною базою, на наш погляд, є теорії психологічної та педагогічної підтримки і супроводу (О. Газман, Е. Сеген та ін.). Педагогіка підтримки передбачає максимальну індивідуалізацію процесу освіти, допомогу у саморозвитку особистості дитини, створення освітнього середовища, в якому відбувається зростання її досягнень, підтримка саморозвитку, педагогічна взаємодія на всіх етапах творчої діяльності, підтримка в підготовці до життя, в кар'єрі.

Ключові слова: інтеграція, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, соціалізація, виховання дітей.

The article covers the processes of inclusive education of children with special educational needs. An analysis of Western theories and practices of education of children with special needs. Inclusive education is shown as a consistent development of humanistic ideas and as a successful practical experience of specialists.

In Western Europe, inclusive education has been known for over forty years. Since the 1970s, special education has been restructured in Western Europe, and integrative and inclusive education for children with special needs has been gradually recognized as the main form of education.

The experience of providing psychological and pedagogical support to children with special educational needs who are in an integrated and inclusive education with their healthy peers is important, because the provision of psychological and pedagogical support to children with disabilities is the most important feature of special education.

The article analyzes the theoretical and methodological sources of inclusive education, shows that inclusive education is based on the humanistic theory of the educational process, highlights the role of psychological and pedagogical support, felixological education.

The theoretical basis on which the ideology of inclusion is based, is humanism with its focus on the dignity of the individual, respect for his rights and freedoms, to create equal conditions for the realization of the potential of each person.

Inclusive education involves, on the one hand, the humanization of socio-cultural space, improving the psychological climate in the classroom, group (increasing the comfort of the environment, its safety, security, tolerance), on the other – the humanization of interpersonal relationships of all subjects. The necessary theoretical basis, in our opinion, are theories of psychological and pedagogical support and support (O. Gazman, E. Segen, etc.). Pedagogy of support involves the maximum individualization of the educational process, assistance in self-development of the child's personality, creating an educational environment in which growth of its achievements, support for self-development, pedagogical interaction at all stages of creative activity, support in preparation for life, in a professional career.

Key words: integration, inclusive education, children with special educational needs, socialization, upbringing of children.

УДК 37.111.11

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.22>

Тарабасова Л.Г.,

канд. філософ. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Фесенко О.С.,

доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Купрієнко В.І.,

ст. викладач кафедри дошкільної
та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Міхіна Н.О.,

ст. викладач кафедри дошкільної
та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Прийнявши Саламанську декларацію про політику, принципи і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (Саламанка, Іспанія, 1994 р. ЮНЕСКО), всі країни світу постали перед проблемою вдосконалення системи навчання, виховання та соціальної адаптації дітей із порушенням психофізичного розвитку, бо саме їх, аби

уникнути словесної дискримінації, стали називати такими, що мають особливі освітні потреби. Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе і милосердне ставлення до дітей з особливостями розвитку, які мають право на повноцінне життя. Демократичні перетворення в Україні зумовили глобальні зміни у філософії освіти, визначенні її мети, завдань, методів. Завдання

навчальних закладів нині –виховання громадянина з високим рівнем громадянської свідомості, патріотизму, активності, поваги до прав і свобод демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем освіти дітей з особливими потребами присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних учених, таких як: І. Бех, Л. Божович, М. Бітянова, І. Кон, О. Кононко, Т. Кончанін, А. Колупаєва, Л. Виготський, М. Монтессорі, Є. Сеген, М. Ібука.

Мета статті – теоретичне обґрунтування проблеми освіти дітей з особливостями розвитку та проведення всебічного аналізу досвіду роботи країн Західної Європи, Північної Америки з цього питання.

Виклад основного матеріалу.

Теоретичним підґрунтям, на якому базується ідеологія освіти дітей з особливостями розвитку, виступає гуманізм з орієнтацією на гідність особистості, повагу її прав та свобод, на створення рівних умов для реалізації потенціалу кожної людини. Інклюзивна освіта передбачає гуманізацію соціокультурного середовища, покращення психологічного клімату та гуманізацію міжособистісних стосунків усіх суб'єктів освітнього процесу. Актуальними в інклюзивному середовищі є положення педагогів-гуманістів (М. Монтессорі, Я. Корчака, В. Сухомлинського):

- про розвиток самостійності дитини за умови надання необхідної та достатньої адресної допомоги («Допоможи мені це зробити самому»);

- про права дитини (право на повагу, піклування, захист, на таємницю, на помилку, незнання, на власність та ін.);

- про значення ситуації успіху для повноцінного розвитку особистості.

Необхідною теоретичною базою інклюзивної освіти є психолого-педагогічна підтримка та супровід. Педагогічна підтримка, за О. Газманом, полягає у сумісному з дитиною визначенні її інтересів, цілей, можливостей та шляхів подолання проблем, що заважають зберегти людську гідність та досягти позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя [1, с. 58]. Супровід розуміється як систематичне, регулярне, цілеспрямоване, довготривале сприяння особистісному розвитку дитини.

Для створення безпечного освітнього середовища в інклюзивних класах особливого значення набуває теорія феліксології, яка забезпечує здатність дитини бути щасливою. Феліксологія сприяє розвитку здібності дитини проживати щастя життя у всіх проявах. Феліксологія передбачає розвиток та корекцію цінностей, розвиток у кожній дитини компетенцій у кожній діяльності, необхідних для взаємодії з навколишнім світом. На думку Н. Щуркової, феліксологічне виховання спрямоване на

сприяння щастю дитини в реальному житті, навчає її бути щасливою. Акцент на щастя стає одним з необхідних в інклюзивній освіті [2].

Розглядаючи реальні форми соціальної поведінки, Л. Виготський наголошує, що характер виховання людини повністю визначається тим суспільним середовищем, у якому вона росте й розвивається. Л. Виготський вказує на антипедагогічність правила, згідно з яким ми для зручності підбираємо однорідні колективи відсталіх дітей. Роблячи це, ми не лише йдемо проти природної тенденції в розвитку дітей, але, що значно більш важливо, ми, позбавляючи розумово відсталу дитину колективної співпраці та спілкування з іншими, які стоять вище у своєму розвитку, ускладнюємо, а не полегшуємо найбільшу причину, що спричиняє недорозвиток її вищих функцій. Надана сама собі, дитина з вадами у розвитку, яка перебуває серед собі подібних, позбавлена такого животворного джерела розвитку [3].

На думку М. Монтессорі, середовище, в якому виховуються діти, повинне стимулювати і підтримувати учнів у навчально-виховному процесі, бути сприятливим для розвитку задатків та здатностей дитини: «Ми повинні налаштуватися на те, щоб здійснювати свою роботу у співпраці з природою та підпорядкуватися одному з її законів, який говорить, що розвиток відбувається з досвіду взаємодії з навколишнім середовищем» [4].

Ідеї «виховного простору» М. Монтессорі доцільно використовувати у корекційній роботі з дітьми з особливостями в розвитку, розвитку всіх видів діяльності дитини. Корекції відхилень вищих психічних функцій дитини з особливими потребами і становленню її особистості сприяє спеціально створене середовище з урахуванням інтересів і потреб дітей та їхнього розвитку, вікових та індивідуальних особливостей, завдань корекційно-виховного впливу, навчальних програм. М. Монтессорі великого значення надає естетичному оформленню приміщення, в якому повинні бути кімнатні рослини, «живі куточки» з домашніми тваринами. Вона вважає, що, доглядаючи за рослинами та тваринами, діти спостерігатимуть за природою, вступатимуть у співробітництво з нею та із задоволенням будуть відвідувати місце навчання. Естетично оформлене приміщення, речі, які знаходяться у ньому, поступово стають «виховним матеріалом».

Сучасна теорія і практика виховання відсталої дитини підходить практично до вирішення тих проблем, які нечітко відчували засновники цієї справи. Є. Сеген майже сто років тому говорив вихователю про відсталу дитину: «Якщо вона постійно лежить, посадить її, якщо вона сидить, поставте її, якщо вона не їсть сама, тримайте її пальці, а не ложку під час їжі, якщо вона зовсім не діє, спонуйте всі її м'язи до дії, якщо вона не дивиться і не

говорить, кажіть їй і дивіться на неї, годуйте її як людину, котра працює та змушуйте її працювати, працюючи разом з нею, будьте її волею, розумом, діяльністю» [5].

В основі концепції інтеграції лежить дотримання принципу прав дитини на користування всіма можливостями, які пропонує суспільство, тому інтеграція дітей з особливими потребами у звичайні навчальні заклади є позитивною тенденцією в освітній практиці.

Японські педагоги розглядають виховання в колективі як основну умову демократичного виховання дітей. Важливим є питання перебування в дошкільних закладах фізично неповноцінних дітей. Необхідно діяти так, вважають педагоги Японії, щоб не виокремлювати дітей з інвалідністю. Якщо ці діти звикнуть постійно користуватися послугами інших, це не принесе користі їхньому розвитку. Ітога Кадзуо говорив: «Не світло людства – дітям-інвалідам, а дітей-інвалідів – світлу людства» [6]. Дитина з інвалідністю потребує допомоги, але потрібно і від дітей з інвалідністю, як від рівноправних членів колективу, вимагати допомоги здоровим дітям.

У Саламанській декларації наголошується на тому, що «Інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, мовні чи інші особливості» [7].

Західноєвропейські системи загальної середньої освіти, незважаючи на різноманітність типів та рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі й школярів з обмеженими можливостями, є одним із ключових елементів сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою і для України у вирішенні педагогічних та соціальних проблем.

Італія визнала інтегративне та інклюзивне навчання для дітей з особливими потребами найприйнятнішою формою здобуття ними освіти. У 1971 р. в Італії був ухвалений новий закон про освіту, який законодавчо закріпив право батьків на вибір навчального закладу, визначив статус масових шкіл, де навчаються всі діти з проблемами в розвитку, забезпечив державну підтримку щодо здобуття освіти дітям з особливостями психофізичного розвитку в закладах загального типу. У масових муніципальних закладах працюють асистенти вчителів, які надають допомогу школярам з обмеженими можливостями здоров'я та разом з педагогом класу відповідають за успішність дітей з особливими потребами.

Бельгійський закон про спеціальну освіту законодавчо затвердив усунення бар'єрів між спеціальною та загальною системами освіти, передбачивши експериментально апробовані

моделі спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами разом зі своїми однолітками в масових школах, а психолого-медико-соціальний супровід їм забезпечують фахівці ПМС-центрів [8 с. 47].

В Австрії функціонують центри спеціальної освіти, які несуть відповідальність за навчання дітей з особливими потребами в масових загальноосвітніх закладах і координують роботу фахівців, залучених до цього процесу. У цих центрах діагностують дітей, консультують учителів, надають навчально-методичну допомогу спеціальним педагогам і батькам учнів з порушеннями розвитку, проводять семінари та тренінги з підвищення кваліфікації, співпрацюють з медичними центрами. Психолого-педагогічну підтримку, в тому числі і певні корекційно-реабілітаційні послуги, учням з особливими потребами у школах надають спеціальні педагоги, які є штатними працівниками цих закладів.

Американська освітня система для учнів з обмеженими можливостями полягає в тому, що в більшості штатів відсутні спеціальні школи та інтернати для дітей з інвалідністю. Всі учні з обмеженими можливостями, відповідно до федерального закону, зобов'язані навчатися у звичайній школі. Під час зарахування до школи дитини з інвалідністю комісія, що складається зі шкільних фахівців (директора, психолога, шкільного лікаря) і спеціалістів (окуліста, логопеда, хірурга), встановлює діагноз і визначає групу інвалідності. Після цього адміністрація школи визначає форму навчання: індивідуальну, групову чи домашню. В кожній школі, де є учні з обмеженими можливостями, виділяється ставка вчителя зі спецосвіти, який разом з учителями розробляє індивідуальну програму навчання дітей з інвалідністю з урахуванням індивідуального підходу і медичного діагнозу.

Висновки.

Здійснивши аналіз наукових джерел та досвід роботи різних країн Європи та світу з проблеми навчання дітей з обмеженими можливостями, доходимо висновку, що в передових країнах світу посилюються громадські ініціативи в напрямі захисту прав дітей з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема щодо здобуття освіти. Система спеціальних закладів для дітей з обмеженими можливостями здоров'я зазнала суттєвого скорочення та переорієнтації. У багатьох країнах спеціальні заклади стали осередками навчально-методичних та кадрових ресурсів, що використовуються у інтегрованому та інклюзивному навчанні. Отримання дітьми з особливими потребами якісної загальної та професійної освіти є однією з основних умов забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, самореалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема. *Новые ценности образования: десять концепций и эссе* : Сб. ст. Ин-т пед. инноваций Рос. акад. образования, Учеб.-воспит. центр «Инноватор». Москва, 1995. 153 с.
2. Щуркова Н.Е., Павлова Е.П. Воспитание счастьем, счастье воспитания. Педагогическая технология воспитания счастливого человека в школе. Москва, 2004. 160 с.
3. Виготский Л.С. Реальные формы социального поведения. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. Санкт-Петербург, 2000. 480 с.
4. Монтессори М. Впитывающий разум ребенка. Санкт-Петербург, 2011. 320 с.
5. Сеген Є. Воспитание, гигиена и нравственное лечение умственно-ненормальных детей. Санкт-Петербург. 1903.
6. Хондзе М. Как организовать коллектив дошкольников. / М. Хондзе, Т. Сисидо, М. Исикава; пер. с япон. Москва : Педагогика 1991. 152 с.
7. Саламанская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 г.
8. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.